

ספרי' — אוצר החסידים — ליובאוויטש

היכל תשיעי
קובץ שלשלת האור
שער שלישי

לקוטי שיחות

בתרגום חפשי ללשון הקודש

על פרשיות השבוע, חגים ומועדים

○

מכבוד קדושת

אדמו"ר מנחם מענדל

זצוקללה"ה נבג"מ זי"ע

שניאורסאהן

מליובאוויטש

●

ואתחנן

(חלק יט — שיחה ג)

יוצא לאור על ידי מערכת

„אוצר החסידים“

ברוקלין, נ.י.

770 איסטערן פארקוויי

שנת חמשת אלפים שבע מאות שמונים ושתים לבריאה

מאה ועשרים שנה להולדת כ"ק אדמו"ר זי"ע

מחזור הראשון של לימוד הלקוטי שיחות

שבוע פרשת ואתחנן, שבת נחמו, י"טו מנחם-אב, ה'תשפ"ב (א)

LIKKUTEI SICHOT
TARGUM L'LOSHON HAKODESH

Copyright © 2022

by

KEHOT PUBLICATION SOCIETY
770 Eastern Parkway / Brooklyn, New York 11213
(718) 774-4000 / FAX (718) 774-2718
editor@kehot.com / www.kehot.org

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording, or otherwise, without prior permission from the copyright holder.

The Kehot logo is a registered trademark of Merkos L'Inyonei Chinuch.

For dedications of the weekly Sichos, please contact us at: dedications@kehot.com

ואתחנן ג *

והטוב הוא" – היינו שזהו דין שחיובו מוטל על הלוקח, ולכן אינו חל אם "זבין לעכו"ם".

ב. אולם, גדר דין בר מצרא יש לבאר בשני אופנים:

א) זהו ענין של הנהגות ישראל וטובות ותו לא. והיינו, שאין כאן כל חסרון בתוקף קנינו של הלוקח, אלא שחכמים חייבוהו להתנהג באופן ישר וטוב, ולכן חובה עליו למסור השדה (שקנה כבר) לבר מצרא (ועל־דרך־זה בדינים אחרים של בר מצרא).

ב) החיוב "ועשית הישר והטוב" פועל שהבר־מצרא מקבל בעלות מסוימת על השדה; ולכן, חובת הלוקח למסור את השדה לבר מצרא אינה רק מצד חיוב הנהגה טובה שעליו, אלא מפני שהשדה יש לה שייכות לבר מצרא, ובלשונו הנמוקי־יוסף⁶, "כאילו יש לו קצת קנין בגופו של קרקע".

ג. והחילוק בין שני האופנים: לאופן הראשון, שגדר דינא דבר מצרא הוא הנהגה טובה, הרי זה ציווי ללוקח, שהוא צריך להתנהג באופן ישר וטוב ולתת את השדה לבר מצרא (אלא שאם אינו רוצה – בית־דין כופין אותו); ואילו לאופן השני, שזהו דין בקנין הקרקע, הנה אע"פ שגם לדרך זו, "ועשית הישר והטוב" מכון ללוקח, מכל מקום, הציווי (וקיומו בפועל)

א. מן הכתובי¹, "ועשית הישר והטוב בעיני ה'" למדנו את דין "בר מצרא"²: שדה שמכר אדם לחברו, יש רשות לבר מצרא (היינו, למי ששדהו נמצאת בשכנות לשדה הנמכרת) לסלק את הלוקח ממנה ולקנותה לעצמו, מפני שטובה היא לבר מצרא שיהיו שדותיו סמוכות זו לזו.

דין בר מצרא נאמר בגמרא (וכן בפסק הרמב"ם וכו')³ במקום שבו הלוקח קנה כבר את השדה, אשר מצד "ועשית הישר והטוב" מסלקין אותו הימנה⁴. ומזה מובן, שהחיוב "ועשית הישר והטוב" מוטל בעיקרו על הלוקח, שלדידיה אין חילוק כל־כך אם יקנה שדה זו או שדה במקום אחר, משא"כ לבר מצרא, ולכן ישר וטוב שקונה השדה יהיה הבר־מצרא⁵.

וכן משמע מהדין בגמרא⁶ "זבין לעכו"ם לית בה משום דינא דבר מצרא כו' עכו"ם ודאי לאו בר ועשית הישר

* וסיום מס' סוכה.

(1) פרשתנו ו, יח.

(2) ב"מ קח, א. רמב"ם הלכות שכנים פ"ב ה"ה (אבל אינו מעתיק "בעיני הוי"'. כן ממש"ך אח"כ בהיפך הסדר "טוב וישר הוא" וכן בסוף הל' שכנים. וכן הוא בכ"מ בטור וכו'. וצ"ע) – ובשו"ע אדה"ז הל' מכירה כו' סו"ה "ועשית הישר והטוב בעיני ה' אלוקיך". – וכנראה הוא טה"ד. ויש לברר בדפוסים הקודמים.

(3) וכן בטוש"ע חו"מ ריש הלכות מצרנות (ס' קעה).

(4) וכמפורש בכמה מקומות, וראה לקמן בהערות.

(5) שם קח, ב. וראה לקמן בפנים.

(6) ב"מ שם ד"ה והלכתא צריך למקנא מיני.

וראה לקמן הערה 16.

עכו"ם לאו בר ועשית וכו" – ,ואין לנו לומר על דינא דבר מצרא ועשית הישר והטוב אלא ללוקח כו' ללוקח נאמר משוך ידך ויקחנה זה".

אבל לדעת הרמב"ם אין זו רק הנהגה טובה של הלוקח (לטובת הבר-מצרא) בלבד, אלא יש כאן הנהגה טובה בכלל, אמירת חכמים¹² שכן טוב וישר (ומתחיל – ובעיקר – בנוגע לבן המיצר): יש לחבירו כו' אמרו חכמים וכו' טוב וישר הוא שיקנה וכו', היינו שענין זה הוא טוב וישר כו' בעצם, והדבר נובע מכח מה שנתנו חכמים¹³ לבר מצרא קצת קנין בגוף השדה.

ובזאת יובנו דברי הרמב"ם בדין „זבין לעכו"ם"¹⁴: „המוכר לעכו"ם משמתין אותו עד שיקבל עליו כל אונס שיבא מן העכו"ם עד שינהוג העכו"ם עם בן המצר שלו בדיני ישראל" – (א) בהשמת הטעם שבגמרא „עכו"ם ודאי לאו בר ועשית הישר והטוב הוא"¹⁵, (ב) בהוספה (על לשון הגמרא) „עד שינהוג העכו"ם עם בן המצר שלו בדיני ישראל"¹⁶ – כי דין בר מצרא אינו (רק)

נוגע גם לבית-דין: מצד „ועשית הישר והטוב" נותנים חכמים לבר מצרא קצת קנין בגוף השדה ומחלישים את קנינו של הלוקח, וממילא על הלוקח להסתלק.

ד. ועפ"ז י"ל שיש בדבר מחלוקת הראשונים, ומודגשת היא במיוחד בחילוקי דעות רש"י והרמב"ם:

בטעם דין בר מצרא – מצד „ועשית הישר והטוב" – כתב רש"י⁷: „דבר שאי אתה נחסר כל כך שתמצא קרקעות במקום אחר ולא תטריח על בן המצר להיות נכסיו חלוקים"⁸.

והרמב"ם⁹ ביאר את הדין ואת טעמו: „יש לחבירו שהוא בצד המצר שלו ליתן דמים ללוקח ולסלק אותו.. ודבר זה משום שנאמר ועשית הישר והטוב אמרו חכמים הואיל והמכר אחד הוא טוב וישר הוא שיקנה מקום זה בן המצר יותר מן הרחוק"¹⁰.

והיינו, שלדעת רש"י זוהי הנהגה טובה¹¹ שכל כולה מתייחסת רק ללוקח – „דבר שאי אתה נחסר כו' ולא תטריח על בן המצר כו'"; וכמו שהדגיש רש"י להלן בסוגיא זו, בדין „זבין לעכו"ם"

(7) שם קח, א ד"ה ועשית.

(8) וברא"ש ב"מ שם סו"ס כ: אף בזה שייך הישר והטוב כי ימצא להחזיק במקום אחר.

(9) הלכות שכנים שם.

(10) עד"ז הוא לשון הטור שם, אבל: (א) לא כתבו בתחילת דבריו כטעם על עצם דין דבר מצרא אלא כהקדמה, לפיכך אם יש שום הפסד למוכר כו'. (ב) בשינוי לשון קצת: דינא דבר מצרא תקנת חכמים הוא משום ועשית הטוב והישר הואיל והוא רוצה למכור כו'.

(11) וראה לשון הרא"ש (שם ס" כג): וכיון שלא גילה ללוקח מיד שידע בקניי"ה שהוא חפץ שיעשה עמו טובה ויניח לו השדה.

(12) ולהעיר מתשובות מיימוניות לספר קנין (ס" טז): הרי הוא קרוב למ"ע.

(13) להעיר מביאור הרגזובי במחלוקת דר"ע ור"י (צפע"נ לירושלמי סנהדרין פ"א ה"א. מהדו"ת עט, ג) אם המשפט עושה קנין או רק חיוב. וראה צפע"נ עה"ת (עה"פ ועשית הישר והטוב) במחלוקת דר"ע ור"י ובהנשמן שם.

(14) שם פ"ב ה"ז.

(15) ומה שבגמרא קאמר „עכו"ם ודאי לאו בר ועשית הישר והטוב", יש לפרש להרמב"ם דמכיון דלעכו"ם אין שייך כל ענין המצות לא תקנו בזה בכלל דין בר מצרא.

(16) ואולי י"ל עוד נפק"מ: לדעת הרמב"ם חיוב „ועשית הישר והטוב" חל כשנעשה זה בר מיצר (וראה גם נמוק"י שבעה"ה 6) וא"כ זהו גם

ה. כבר נתבאר פעמים רבות, שיש כמה ענינים והלכות בתורה שאע"פ שבהשקפה ראשונה נראים הם כסוגיות וענינים שונים שאין כל קשר ביניהם, הנה – כיון שהתורה אחת היא – על-ידי התעמקות כדבעי אפשר למצוא שיש ביניהם נקודה משותפת, או שהם עומדים על יסוד אחד, וכמו שמצינו בספרי כמה גדולי ישראל, ובמיוחד בספרי הגאון הרוגצובי.

על-פי הנ"ל י"ל ששני ההסברים בדין בר מצרא נוגעים בגדר כללי (בכל ענין לפי גדריו המיוחדים) – אם ענין השכנות יוצר שייכות פנימית בין השכנים, שינוי בעצם השכן (ובנידון דידן – קנין בשדה), או שהשייכות אינה אלא באופן חיצוני (ובנידון דידן – חיוב הנהגה על הגברא)^{17*}.

ונפקא-מינה בכמה וכמה ענינים, ובכללות – בסגנון הידוע – בשלשת הענינים הכלליים: עולם, שנה, נפש¹⁸.

בעולם: השייכות מצד שכנות במקום, בדין בר מצרא, כנ"ל.

ו. בשנה: בענין הזמן, בדין תוספת מחול על הקודש ביום הכיפורים (שלדברי הכל הוא מן התורה)¹⁹ וכן

השלילה „אין לנו לומר כו' להרחיקה מעליו“, ולהרמב"ם צריך טעם חיובי (ובהקנין) שידחה לדין בר מצרא. וראה מלחמות ה' ב"מ שם.

גם יש לבאר עפ"ז מש"כ הרא"ש (שם ר"ס כג) „אין ליפות כח המצרן כ"כ כו'“ (המשך הלשון נעתק לעיל הערה 11). ועוד.

(17*) ראה גם לקו"ש חל"ג ע' 11 ואילך.
(18) „אשר על ענין ג' בחינות אלו הוא יסוד של הספר יצירה“ (אוה"ת יתרו ע' תתטז ואילך).
(19) ראה ביצה (ל, א): תוס' יוהכ"פ מדאורייתא. יומא פא. ב. וש"נ. רמב"ם הל' שביבת עשור פ"א ה"ו (לצום ולהתענות).

חיוב על הלוקח להתנהג באופן ישר וטוב¹⁷.

בנוגע להמוכר שהרי חסר גם בבעלות המוכר (אף שדין בר מצרא דונשית הישר והטוב לא הטילו חכמים על המוכר). וכן משמע קצת ממ"ש בהנוגע להמוכר לעכו"ם ולא כמ"ש בגמרא (וככפנים). וראה דבריו שם ריש פ"ד (טוש"ע שם סעיף לא).

משא"כ אם זהו רק דין של הנהגה טובה דלוקח הרי זה נעשה רק כאשר כבר קנאה לוקח, ואין שייכות להמוכר כמפורש בפרש"י שם ד"ה עכו"ם לאו בר כו'. וראה רא"ש שם סוף סכ"ד „אלא שתקנת חכמים היא משום הישר והטוב והתקנה אינו אלא כשנתחזק בה כבר הלוקח ובאה לרשותו“, וכן הביא שם (סי' כח) מ"ש בגמרא „עכו"ם לאו בר ועשית הישר והטוב“ (וראה לעיל הערה 8, 11 דעת הרא"ש). וראה בהערה הבאה. וראה לקו"ש ח"ח ע' 29 הערה 11 שעל המוכר יש האיסור דלפני עור.

(17) ועפ"ז יש לבאר כמה שינויים בין פרש"י ורמב"ם בפי' המשך הסוגיא שם, ולדוגמא: (א) בגמרא שם (קח רע"ב) „מכר כל נכסיו לאחד לית בה משום דינא דבר מצרא“. ובפרש"י ד"ה לית „שלא תקנו חכמים ללוקח להסתלק לעשות הישר והטוב לבעל המצר שהוא רעה למוכר שזה לא יקנה השאר כו'“. וברמב"ם (פי"ב ה"ו) „אין בעל המצר של שדה אחת מסלק את הלוקח מאותה השדה שהרי היא והאחרת קנה כאחד“. דרש"י מדגיש צד ההפסד והלוקח „לא תקנו חכמים ללוקח להסתלק .. שהוא רעה למוכר“ (ועד"ז הוא ברא"ש שם סכ"ז), והרמב"ם מדגיש (הדין) הקנין שבזה והבר מיצר. וראה לח"מ שם פי"ג ה"ח.

(ב) שם בגמרא „לאשה וליתמי כו' לית בה משום דינא דבר מצרא“, ובפרש"י שם: „מכר לאשה לא מסלקין לה דלאו אורח ארעא לאהדורי ולבקש מי שיש לו קרקעות למכור ומה שבא לידה ראשון אין לנו לומר ועשית הישר והטוב להרחיקה מעליו וכן יתמי“, וברמב"ם (שם הי"ג וי"ד): המוכר ליתומים קטנים אין בו דין בעל המצר הטוב והישר שעושין חסד עם אלו יתר מבעל המצר. וכן המוכר לאשה .. חסד הוא שתעמוד הקרקע בידה“. דרש"י מספיק

מחלוקת הפוסקים אם בזמן התוספת אפשר לקיים מצות קידוש שבת וכו':

יסוד הדעות²⁴ שבזמן התוספת אפשר לקיים מצות קדוש ואכילת שבת וכיוצא בזה הוא, שלדעות אלו זמן התוספת מתקדש בקדושת שבת ויום-טוב²⁵;

[ואעפ"כ הנה גם לדעות אלו²⁶ בחג הפסח אין לקדש ולקיים מצות אכילת מצה בזמן התוספת – כי מצוות אלו תלויות במציאות של לילה, והשייכות שבשכנות אין בכחה לשנות את מציאות הזמן (לעשותו לילה)²⁷];

ואילו יסוד הדעות שהתוספת אינה אלא לענין איסור (האדם ב)מלאכה²⁸

בשבת ויום-טוב (בהתאם לדעות בזה אם הוא מן התורה או מדרבנן)²⁰. אף כאן יש ענין של „שכנות“: הזמן שקודם השבת ושל אחריה הוא „שכן“ הסמוך לשבת, וגם בזה אפשר לומר בשני אופנים^{20*}:

(א) השכנות יוצרת שייכות פנימית: מצד שכנותו לשבת, משתנה הזמן שלפני השבת ושל אחריה, ונכנס בו²¹ מעצם קדושת השבת²².

(ב) הזמן עצמו אינו מתקדש בקדושת שבת, אבל להיותו בשכנות לזמן השבת, חל אז על האדם חיוב ההכנה לשבת²³.

ז. עפ"ז אפשר לומר שזהו ביאור

24 כ"מ דעת הר"י מקורביל בתוס' פסחים צט, ב ד"ה עד. רא"ש שם ס"ב. ובברכות פ"ד ס"ו. הרי"א ורבינו ירוחם הובאו בבי" סרס"ז. ט"ז אור"ח סו"ט רצא. סו"ט תרסח בארוכה. דיעה הא' בשו"ע אדה"ז סרס"ז ס"ג (וראה מ"א שם סק"א בטופו). שו"ע אדה"ז סתע"ב ס"ב.

25 ראה לשון הט"ז סו"ט תרסח „והוה כמו בלילה ומחור ממש“. וראה תוד"ה יכול (מו"ק ג, ב) לענין תוס' שביעית: „איכא למימר דמבחריש ובקציר מפקינן דצריך תוספות כלומר שהשביעית מתחלת משנה הששית וכל דין שביעית יה' לששית דהכי קאמר רתמנא דשביעית מתחלת קודם שנת השביעית“ (ואף שכתבו רק להקס"ד. הרי במסקנא י"ל שממעט רק מחיוב מלקות וכמו דמעטינן (ביומא שם ע"א) תוספות מעונש ואזהרה). ולהעיר מט"ז שם סתר"ח דמאן דיליף מחריש וקציר תשבות ס"ל ה"ה נמי כל שבת ויו"ט בעי תוס'.

26 תוס' ורא"ש שבהערה 24. שו"ע אור"ח (ואדה"ז) סתע"ב סוס"א (ס"ב). וברמ"א (ואדה"ז) אור"ח סתרל"ט ס"ג (ס"ב) – מבי' בשם א"ח לענין אכילה בלילה הא' בסוכה.

27 אבל ראה לשון הט"ז שבהערה 25. מג"א אור"ח סרס"ז סוסק"א.

28 ראה תוס' כתובות מז, א ד"ה דמסר (בתי

טושו"ע (ואדה"ז) סתר"ח (בעיניו ובאיסור מלאכה).

20 רי"ף יומא שם. רא"ש שם פ"ח ס"ח. שו"ע אור"ח (ואדה"ז) סרס"א ס"ב (ס"ד). שו"ע אדה"ז ר"ס תר"ח. ודעת הרמב"ם בזה כו' – ראה נוס' לרמב"ם שם. ולטושו"ע בסי' רס"א, תר"ח. שד"ח כללים מערכת תיו כלל נד.

20* בכל הבא לקמן ראה בארוכה לקו"ש חט"ז ע' 233 ואילך.

21 אלא שלזה צריך להיות גם קבלה כדמשמע מפשטות ה'ל' בשו"ע אור"ח שם. וכן מפורש בקו"א לשו"ע אדה"ז סרס"א סק"ג. אבל להעיר דכתב שם, שגם הביה"ש הוא בכלל התוס' בע"כ אף אם הוא יום כיון שהוא סמוך לחשיכה ממש, ואף שלא קבלו הרי מקובל ועומד הוא מהר סיני. וראה ריטב"א ר"ה ט, א ד"ה יכול קרוב לסופו) ובהמצויין לקמן הערה 29.

22 להעיר ממכילתא יתרו ע"ה פ"ה זכור: זכור מלפניו ושמור מלאחריו מכאן אמרו מוסיפין מחול על הקודש משל לזאב שהוא טורף מלפניו ומלאחריו, שהטרף נעשה דם ובשר הזאב, אבל – לאידך גיסא – זהו לא בשעה שטורף והורג כ"א לאחר זמן. וראה בארוכה לקו"ש שם.

23 ראה לשון הרמ"א אור"ח ס"ו רנו. והוספת אדה"ז שם: „שצריך להוסיף כו"ל.

בדרום. (משמרת) בילגה לעולם חולקת

גם בקרבנות המזבח* (סוכה נה, ב (במשנה**)) והמזבח ה"ה לדעת הרוב (רובו) בדרום העזרה (ראה זבחים נט, א).

(* ומה שהרמב"ם (הל' תמידין ומוספין פ"ד הי"ב) הביא רק דחלוקת לחה"פ (להנכנסין) היא בצפון (ולא בנוגע חלוקת שאר קדשים כו') – כי הרמב"ם כו' אינם אלא מעתיקי הגמ' כו' (יד מלאכי כללי הרמב"ם ס"ב), ובמשנה מפורש רק בנוגע לחלוקת לחה"פ.

(** כן מוכרח לומר בנוגע לחילוק שתי הלחם בחגה"ש (במשנה שם), שחלוקתם היא בצפון – שהרי מכיון שחלוקתם היא ביחד עם חלוקת לחם הפנים*

– כלשון המשנה שהי' אומר בחדא מחתא ,הילך מצה הילך חמץ** וכפ"י – ששולל שלא נאמר שמחליף, שהשיליה אינה מודגשת כשאומר בהפסק זמן בין זל"ז. ובפרט להגרסא (ראה שינויי נוסחאות במשנה שם) ,הילך מצה הילך חמץ הילך מצה הילך חמץ" (ב' פעמים), דפירושו הפשוט בזה הוא, ד,הילך מצה (הילך חמץ) לכהן השני הוא לאחרי (הילך מצה) הילך חמץ" לכהן הראשון – הרי מובן, שבי' החלוקות היו במקום אחד.

והנה בנוגע לחלוקת עורות התמידין ומוספין (כברש"י ד"ה באימורי (במשנה שם) ד"ה ובמוספין

(* ואין להקשות מפרש"י פסחים (הובא לקמן בפנים ההערה) דחלוקת לחם הפנים נעשית בהשעה דבייבין ואח"כ מקריבין (המוסיפין (ה)תמיד כו', וא"כ אין זמן לחלק עוד דברים עם לחה"פ – שהרי אין בפרש"י שא"פ לחלק בפחות משעה – ובלאה"כ מסתבר לומר של' רש"י וחולקין הלחם מיד כולל גם אכילתו, שהרי תכלית החלוקה היא האכילה. ולהעיר דכשאין אוכלים אותם מיד מתחלקת לערב (משנה מנחות הובא לקמן בפנים ההערה).

ולהעיר, דלכאורה צ"ע האם ברהמ"ז (שהיא מה"ת) אחרי אכילת לחה"פ היא הפסק או היסח הדעת בעבודת המקדש – אבל אינו דכש"כ היא מברכה ועשה"ד וכו' (תמיד רפ"ה).

(** וראה ערוך לנר (לטובה נ, א ד"ה והילך חמץ) שקו"ט בזה. וצ"ע בלשון המאירי כאן.

הוא, שלדעות אלו השייכות של זמן התוספת שביום לזמן השבת היא חיצונית בלבד, ואין בה כדי לעשות זמן זה לחלק מזמן השבת. וממילא אין אדם יכול בזמן זה אלא להוסיף באיסור עשיית מלאכה שעליו וכיוצא בזה²³, אבל לא לקיים את המצוות^{28*} התלויות בזמן השבת²⁹.

ח. בנפוש: שנינו בסיום מסכת סוכה: „הנכנסין חולקין בצפון³⁰ (המשמרה הנכנסת לעבודה נוטלת חלקה בקדשים בצפון, דצפון עיקר^{30*}) והיוצאין

הא'." שר"ע אדה"ז סרס"א שם. סתצ"א ס"ג. מנ"ח מצוה שכג סק"א.

(28* ראה גאונים הובאו ברשב"א ברכות (כו, ב), ב"י לטאו"ח סו"ט רסז – שאינו אומר קידוש ולא הבדלה עד הערב. וראה לענין אכילת סעודת שבת – מהרש"ל הובא בט"ז שם סרצ"א. ועוד. דיעה הב' בשר"ע אדה"ז סרס"ז שם [אבל שם „צריך לאכלן בעיצומו של יום ולא בתוספתו" (ראה ב"ח לטאו"ח ר"ט תעב). ולהעיר גם מרש"ל בתשובה שהובא בט"ז שם סרס"ח].

(29 לכאורה מזה נפק"מ גם: אם מצות תוס' היא מ"ע פרטית, דהוי מעצם קדושת היום (והוי מ"ע שהז"ג), או דהוי מ"ע כללית לכל היו"ט כו'. ראה ביאור הרי"פ פערלא לסהמ"צ רס"ג עשה לד (קצח, א ואילך).

ולהעיר ע"ד כהנ"ל מצפ"ג להרמב"ם הל' שביבת עשור שם, לענין תוס' דיוהכ"פ בעיננו: דזה הוה גדר מצוה לא גדר איסור . . . וגם נ"מ אם על התוספות יש שם יוהכ"פ או הוא דבר בפני עצמו. ונ"מ אם יוהכ"פ מכפר כו'. וראה שו"ת צפע"ג (דווינסק) ח"ב סול"ב.

(30 כדי שיראה שהן נכנסין והיוצאין חולקין בדרום כדי שיראו שהן יוצאין.

(30* ראה רש"י במשנה סוכה שם ד"ה הנכנסים ש,הצפון עיקר שהרי קבעו הכתוב לשחיטת קדשי קדשים". ובפיה"מ שם: „כי השחיטה בצפון כו'".

ולכאורה הול"ל הטעם (עכ"פ – כעוד טעם) דלחה"פ שולחנו בצפון. וי"ל דחלוקה זו ה"ה

זה שקנסו את משמרת בילגה: א) מפני „מעשה במרים בת בילגה שהמירה דתה כו” (ובגמרא שם הובא הסיפור באריכות). ב) כי „משמרתו שוהה לבוא”.

והקשו בגמרא: „בשלמא למ”ד משמרתו שוהה לבוא היינו דקנסינן לכולה משמרה אלא למ”ד מרים בת בילגה שהמירה דתה משום ברתיה קנסינן ליה לדידיה אמר אביי אין כדאמרי אינשי שותא דינוקא בשוקא או דאבוה או דאימיה. ומשום אבוה ואימיה קנסינן לכולה משמרה אמר אביי אוי לרשע אוי לשכיננו טוב לצדיק טוב לשכיננו שנאמר³² אמרו צדיק כי טוב כי פרי מעלליהם יאכלו”.

[ומזה שהשקלא־וטריא בגמרא הוא בטעם הראשון („מעשה במרים בת בילגה כו”)] משמע שזהו עיקר הטעם³³ שקנסו למשמרת בילגה.³⁴

והנה, בסיום המסקנתא כתב רש”י „מכאן אמרו אוי לרשע אוי לשכיננו וממילא טוב לצדיק טוב לשכיננו דמדה טובה מרובה”.

ומזה שהזקק רש”י לכלל „מדה טובה מרובה” כדי להוכיח ש„טוב לצדיק טוב לשכיננו”, מוכח שלא גרס בגמרא הראיה מהכתוב „אמרו וגו” (ובכמה דפוסי הש”ס אכן ליתא לראיה זו³⁵) — וצריך להבין טעם הדבר, וכן

(32) ישע”י ג, י.

(33) וע”ד הכלל בפסק הלכה — ראה יד מלאכי כללי הש”ס כלל תט”ז. אבל ראה בפ”י ר”ח כאן „ומסקנא דשמעתין מפני ששהתה כו”.

(34) וטעם זה דוקא כתב הרמב”ם בפירוש המשניות.

(35) כהובא בדק”ס.

בדרום וטבעתה קבועה וחלונה סתומה”³¹.

ובגמרא הובאו שני טעמים לקנס

60

(31) הפירוש בזה — ראה לקמן בפנים ס”ט.

(שם נ, ב), שבפשוטו אין החלוקה ביחד עם חלוקת לחה”פ

— כי חלוקת לחה”פ היא תיכף לאחר הקטרת הביזיכים כפרש”י פסחים (נה, א ד”ה ביזיכים) [במשנה מנחות (צט, ב), הקטירו הביזיך והחלות מתחלקות כו” — אבל שם אפשר לפרש דכוונתו רק לבאר דביזיך מתירין החלוקה (או דשולל שלא לאחרה למוצש”ק כבשבת שביהכ”פ (ככהמשך המשנה שם)), משא”כ בפרש”י פסחים שם מפורש „חולקין הלחם מיד” — שנכללת באותה השעה דביזיכין, ועורות התמידין והמוספין — הרי לא הקריבו תמיד של בין הערביים עד לאחרי חלוקת לחה”פ, וכן המוספין — לדעת ר”ע (פסחים שם) ביזיך קודמין למוספין,

ועוד וניקק גם לדעת ר”י וכ”פ הרמב”ם (הל’

תמידין ומוספין פ”ד ה”ב) דמוספין קודמין לביזיך — העורות אין ראויים להשתמש בהם בשבת (ראה פרש”י ד”ה בתרתי שבת קטז, סע”ב. תוד”ה טומנין שם מט, סנ”א) ובפרט — שהחלוקה הצריכה חתיכת העור (כן — כיון דגם מליחתם הייתה בעורה (מדות פ”ה מ”ג) מסתבר שהייתה סמוכה לחלוקתם), היתה צ”ל חלוקתם וגם עור דהתמיד דהבוקר במוצ”ש*** (ע”ד חלוקת לחה”פ בשבת שחל ביו”כ דמתחלקות לערב — משנה מנחות שם) —

אפשר לדחוק ולומר דחלוקתם לא היתה דוקא

במקום חלוקת לחה”פ. וראה לקמן הערה 44.

*** בערוך לנר סוכה (נו, ב) דמקשה על פרש”י וממשיך „וא”ל דהפ”י הוא שיחלקו במו”ש דא”כ מאי פריך לקמן ואלו במוספין חולקין לא קתני דלמא לכך לא קתני דלא איירי רק מה שחלקו בשבת כשהיו נכנסין שנים ממשמר זה ושנים ממשמר זה” — אבל תירוץ פרש”י מובן, שהרי החלוקה שבמשנה כוללת גם חלוקת שבת דיוהכ”פ, ואז כל החלוקה היא במוצש”ק ולא כשהיו נכנסין כו”. (גם: תירוצו „דלא איירי רק כו” — צריך תירוץ למה לא איירי כו). ואולי מביאו רק לסיוע לפירושו.

כהונה חלון לכל משמרה וכו'. והיינו שהטבעת היתה לצורך הפשט הקרבן, והחלונות היו לצורך בגדי כהונה.

י. והחילוק בין הפירושים: לפירוש רש"י נקנסה בילגה בענינים השייכים גם לנשים, שהרי השחיטה, כשירה בזרים ובנשים, ושוחטין אפילו לכתחילה (בסכין ארוך)³⁹, ורק, מקבלה ואילך מצות כהונה⁴⁰.

אבל לפירוש הרמב"ם, אין לנשים כל שייכות לענינים שבהם נקנסה בילגה — לא להפשט הקרבנות⁴¹ על הטבעות בעזרה⁴², ומכל-שכן שלא לבגדי כהונה שהם לצורך העבודה⁴³, שהרי נשים פסולות לעבודה.

וביסוד מחלוקתם י"ל: לדעת רש"י קנסו את המשמרה (מצד טעם ה"שכנות") רק בדברים שיש להם

39) זבחים לא, סע"ב ואילך. רמב"ם ריש הל' פסוה"מ.

40) שם לב, א. רמב"ם הל' ביאת מקדש פ"ט ה"ו. הל' פסוה"מ פ"א הכ"ב.

41) אף שכשרה בזרים — יומא כו, ב ואילך. רמב"ם הל' ביאת מקדש פ"ט ה"ו. ובתוס' קדושין עו, ב ד"ה אין: "אפילו בעבודות הכשירות בזרים כגון שחיטה או הפשט אע"ג דשחיטה כשירה בנשים ובעבדים כו" (וראה תוד"ה חד כתובות כד, סע"ב). ולהעיר מרד"ק לדה"י ב כט, לד עה"פ רק כהנים היו למעט ולא יכלו להפשיט כו' ויחזקו אחיהם הלויים: ואע"פ שמקבלת הדם ואילך מצות כהונה שעת הדוחק ה"י זה.

42) ראה תמיד פ"ג מ"ה. מדות פ"ג מ"ה. רמב"ם הל' ביה"ב פ"ה הי"ג.

וראה קידושין נב, ב ורש"י ותוס' שם ד"ה וכי אשה. ירושלמי מע"ש פ"ה ה"ג. תוספתא ערכין פ"ב ה"א. שעה"מ על הרמב"ם שם פ"ז הי"ח. ועוד.

43) ובסה"מ צ' להרמב"ם מ"ע לג: בזמן שבגדיהם עליהם כהונתם עליהם כו'.

למאי נפקא מינה אם הראיה היא מכתוב זה או משום ש"מדה טובה מרובה".

ט. ויובן בהקדים ביאור ענין "טבעתה קבועה וחלונה סתומה", שיש בו שני פירושים:

רש"י פירש³⁶ ש"טבעתה קבועה" קאי על הטבעות, שהיו בעזרה במקום בית המטבחיים וכו' והיו נתונות באבני רצפה והטבעת פתוחה מצד אחד והופכה למעלה ומכניס צואר הבהמה לתוכה וחוזר והופך פתחה לתוך הרצפה וטבעת של בילגה קבועה ואינה נהפכת כדי שתשתמש בשל אחרים³⁷.

ו"חלונה סתומה" פירש רש"י: "חלונות היו בבית החליפות בעובי כותלי התאים ששם גונזים את סכיניהם³⁸ כו' וסתמו חלונה של בילגה". והיינו, שהטבעת והחלון שמשו שניהם לתועלת השחיטה וכליה.

אבל הרמב"ם בפירוש המשניות פירש: "טבעתה קבועה וחלונה סתומה" — "טבעת לכל משמר היו תולין בהם הבהמות ומפשיטין אותם והיו כולם קבועות בכתלים וכשהיתה נכנסה משמרה היתה תולה אותה טבעת לרמוז שהעבודה שלה. וכמו כן היו שם עשרים וארבע חלונות ושם בגדי

36) במשנה שם נו, סע"א ד"ה וטבעתה וד"ה חלונה.

37) וכן הובא במאירי כאן. ועד"ז פי"ב ב"ר כאן שהיו לתועלת השחיטה.

38) וכן פירש בירושלמי כאן בסוף המסכת. פי"ב במאירי כאן. ובר"ח הובא זה, וגם חלונות שהיו נותנים שם בגדיהם (כברמב"ם דלקמן בפנים).

אבל לדעת הרמב"ם הקנס הוא גם בענינים שאין להם כל שייכות לרשע⁴⁵ – הנערה⁴⁶.

והדבר תלוי בגדר הכללי של השכנות – אם השכנות פועלת שייכות פנימית ושינוי, עד שתוכנו של ה"שכן" עצמו נעשה דומה לשכנו, או שאין כאן אלא שייכות חיצונית.

ולשיטתייהו אזלי: לשיטת רש"י השייכות שבשכנות היא רק באופן חיצוני, ואינה פועלת על מהות השכן (כנ"ל בענין שדה דבר מצרא),

[ואזיל לשיטתו בכלל – לפרש פשוטם של דברים, והענין דקנסין לכולה משמרה] לפי פשוטו פירושו קנס ועונש בלבד מצד הרשע],

(45) אבל זה שכתב שחולקת בדרום בלחם הפנים (שאסור לנשים) דוקא כמפורש בדבריו – הוא כמבואר לעיל שוה"ג הא' להערה *30. ומ"מ הרי ה' הקנס גם בחלוקת לחה"פ שאינה שייכת לנשים.

(46) ומודגשת ביותר שיטתו, בזה שפירש „טבעתה קבועה" בנוגע להפוטט הבהמה, ואילו במשנה (מדות שם) נאמר מפורש הטבעות „שעליהן שוחטין", וכ"פ הרמב"ם עצמו בפיה"מ מדות שם וברפ"ד דתמיד. סוף מע"ש (אלא שהוא כ' שאוסרין בהם רגלי הנשחט ויוכלו לשחטו, וע"ד פי' הר"ח כאן). ובהל' ביה"ב שם ה"ד. משא"כ הפשט הבהמה ה' ב„אונקליות של ברזל" – משנה תמיד ומדות שם ובפיה"מ שם. משנה פסחים סד, א (ובפיה"מ שם).

וגם בנוגע לחלונות הרי מפרש לא כמפורש בירושלמי כאן (כנ"ל הערה 38). ולהעיר שבפיה"מ כאן כ' „היו שם כ*ד חלונות" וכפ"ח מהל' כלי המקדש ה"ח „ששה ותשעים". וראה כ"מ שם.

שייכות לשכן הרשע – הנערה (מרים – שהרי אף היא היתה יכולה לעשות דברים אלו)⁴⁴, כך שיודגש ממילא בעונש ובכזיון שהללו באו בסיבתה של הנערה.

(44) ולפ"ז צ"ל שהקנס שחולקת בדרום הוא לא בשביל חלוקת לחם הפנים שנאכלים רק לזכרי כהונה (תוספתא זבחים פ"ו, ז), כ"א בעיקר בשביל שאר דברים הנחלקים שם*, וכגון עורות המוספין**, ועוד. ראה סוכה שם, ב. פרש"י שם ד"ה ובמוספין. דהא דאתותב ר"י בגמרא הוא רק בזה ששתי משמרות חולקין, אבל לא בהנוגע לזה שהמשמרה „חולקין ביניהם" (כל' רש"י במשנה ד"ה הנכנסים). וראה בפ"י ר"ח בגמרא: ונתברר כי המוספין של משמר היוצא הן בלבד. ולהעיר שבברייתא שבגמרא „מעשה במרים בת בלגה" מסיים: „וכשמעו חכמים בדבר קבעו את טבעתה וסתמו את חלונה" (ולא הובא זה שחולקת בדרום" כ"א בסיומו „אע"פ ששכנו כו").

(* זלכאורה חלוקת כל הענינים דיום השבת היתה במקום אחד. וראה לעיל הערה 30* ובשוה"ג הב' שם.

ולכאורה גם חלוקת משמרת בלגה בימי הסוכות **שעל סדר המשמרות** (משנה סוכה נה, ריש ע"ב) הייתה בדרום, דזיל בתר טעמא.

וצ"ע וחיפוש האם גם החלוקה דמשמרת בלגה בימות החול דמשמרתה (שבזה גם השי"ך לנשים) היתה בדרום (דלשון המשנה „לעולם חולקת בדרום" אפשר לפרש גם במובנו הכי כולל – כל החלוקות דמשמרת בלגה).

ובכל אופן צ"ע בנוגע להחלוקה דקרבתות הרגלים ד**כל המשמרות שוות** (משנה סוכה נה, ב) – האם גם בזה כהן משמרה דבגלה הבא לעבוד חולק בדרום (וגם זה נכלל ב„לעולם חולקת בדרום"), או אולי כיון שבזה הא ד**כל המשמרות שוות** אינו מפני שעתה זמנה של משמרה דבלגה, כ"א מפני עבודתו דהיחיד – חולק כשאר המשמרות.

(** אבל ראה לעיל שוה"ג הב' להערה *30, זלכאורה חלוקת עורות המוספין והתמידין היתה בלילה.

(* ביד דוד כאן כ' דט"ם ברומ"ם וצ"ל כבהל' כלי המקדש שם. אבל להעיר שכ"ה בתוספתא כאן (פ"ד, יב). אבל ל"נ למה הם משמרות.

מצד רשעותו של השכן גופא⁵¹.

יא. ועפ"ז יובן החילוק בדבר, אם גרסינן בגמרא, שנאמר אמרו צדיק כי טוב גו' כראיה לכך ש"טוב לצדיק טוב לשכינו", או שהדבר נלמד מסברא, כנ"ל:

בפשטות, הראיה מהכתוב, אמרו צדיק כי טוב כי פרי מעלליהם יאכלו⁵²: כיון שפתח הכתוב בלשון יחיד היא – אמרו צדיק כי טוב – וסיים בלשון רבים: „כי פרי מעלליהם יאכלו“, הרי מוכח שגם אחרים, שכניו של הצדיק, יאכלו מ„פרי וכו'“ יחד עמו.

אבל אם כן, לכאורה הוה ליה למימר „כי פרי מעללי יאכלו“, שהרי השכנים אוכלים פירות מעללי הצדיק? אלא שזו גופא כוונת הגמרא בראיה מן הכתוב, שלא זו בלבד שהשכנים מקבלים מצד ענין השכנות את המסובב, השכר, בזכות הצדיק, אלא יתירה מזו, „פרי מעלליהם יאכלו“ – כי נעשה בהם שינוי עד שמעללי הצדיק נעשים גם „מעלליהם“.

אלא שעל זה גופא „אמרו צדיק

באבוה ואימי. ומסיים: וגזרו חכמי אותו הדור על כל המשמרה* שיצאה מתוכה תרבות רעה זו כו'.

51 ועפ"ז מובנים השינויים דפרש"י והרמב"ם בתוכן הקנס: בפרש"י במשנה ד"ה וטבעתה כ' דהקנס הוא „כדי שתשתמש בשל אחרים וגנאי הוא לה“. וברמב"ם, ולא הניחו לה סימן שיורה עלי' שעבודה שלה. ולהעיר מירושלמי כאן „ויעקרו אותה ממקומה כו'“. וראה לשון המאירי. ולקמן בפנים סי"ב.

52 עיון יעקב לעי'.

ולכן פירש רש"י שגם העונש והבזיון של משמרת בילגה, שבאו מצד השכנות, אינם אלא בענין (השחיטה) שיש לו שייכות לרשע עצמו (האשה)⁴⁷, שהרי לא באו אלא כמסובב מן הרשע.

אבל לשיטת הרמב"ם שענין השכנות גורם שייכות בתוכן⁴⁸, ובנידון דידן, שפירוש „אוי לשכינו“ אינו רק בנוגע לענין חיצוני (עונש השכן), אלא גם בנוגע לרשעות שהשכנות פועלת במהותו של השכן,

[ויו"ל שאזיל בזה גם לשיטתו בהלכות דעות⁴⁹: „דרך ברייתו של אדם להיות נמשך בדעותיו ובמעשיו אחרי ריעיו וחביריו כו'“, כמו שהאריך שם],

הרי ממילא מובן שגם העונש והבזיון אינם מוגבלים רק לענינים המעידים על היות העונש מסובב מן הרשע (הנערה)⁵⁰, כיון שהעונש הוא

47 ואף שמשפטות לשון הגמרא „ומשום אבוה ואימי“ קנסינן לכולה משמרה אמר אביי אוי לרשע אוי לשכינו“ משמע לכאורה ד„אוי לרשע כו'“ הוא לא מצד הנערה אלא מצד אבוה ואימי (דשותא דינוקא . . או דאבוה כו'), הרי: א קאמר בגמרא לפנ"ז או דאבוה או דאימי, ודברים אלה אינם שייכים לאימי. ב) ועיקר: מזה שבנוגע לקנס האב, „אמר אביי אין כדאמרי אינשי כו'“. משא"כ בהנוגע לקנס המשמרה לא קאמר „אין“ משמע שהקנס למשמרה בא לא (רק) מצד אבוה ואימי אלא מצד הנערה שעלי' אמרו „אוי לרשע כו'“. וכן מוכח מפרש"י לפנ"ז דה"ה סתמו חלוניה: ולקמן פריך ומשום דידה קנסינן לכולה משמרה. וראה דק"ס שהובאה גירסא „משום הכי קנסינן“. אבל ראה רע"ב סוף המסכתא. יד דוד כאן.

48 ומה שהרמב"ם לא ס"ל תוס' בשבת ויו"ט (לכמה דיעות) – ראה בהמצויין לעיל הערה 20 – י"ל.

49 רפ"ו.

50 ובדבריו מפורש רק ע"ד הנערה ולא

(* כ"ה בתרגום קאפוט. וכ"כ במאירי. אבל בתרגום שלפנינו: כל המשפחה.

ההפכית, היה די בכך כדי להסיק שכשם שנאמר „אוי לרשע אוי לשכיננו” כך „טוב לצדיק טוב לשכיננו”?

והביאור בזה: הקנס שקנסו את משמרת בילגה אכן לא היה עונש שנגע בפנימיות ענינה, אלא בחיצוניות בלבד, שהרי לא ניטלה ממנה העבודה, ואף לא חלק ממנה, אלא רק קבעו לה ענין של גנאי ובזיון⁵⁶ בפרטים אחדים בסדר העבודה.

והדבר מתאים לענין „אוי לרשע אוי לשכיננו” בכלל – כי ענין של פורעניות ועונש על אדם מישראל בכלל הוא רק בחיצוניות, ואינו ענין פנימי – וכמאמר רז”ל בנוגע לעונש החמור ביותר⁵⁷ „אי אתה עכור לעולם הבא” – בהתאם לכך שענין הרע בכללותו אצל אדם מישראל הוא רק דבר חיצוני⁵⁸ וטפל הנוסף על מציאותו⁵⁹, וממילא גם העונש והפורעניות הם רק בחיצוניות ולפי שעה.

משא”כ בענין „טוב לצדיק טוב לשכיננו”, הרי המשכת הטוב הבאה לאדם מישראל על-ידי שכנותו לצדיק היא טוב פנימי ונצחי, הפועל בפנימיותו של האדם.

ולפי זה מובן שאלו „טוב לצדיק טוב לשכיננו” היה באותה המדה שבצד ההפכי „אוי לרשע אוי לשכיננו”, לא היה בכך די, כי, כאמור, השכנות החיצונית לרשע פגועותה גם היא חיצונית, ואילו השכנות לצדיק, אפילו כשהיא שייכות חיצונית בלבד ואינה

כי טוב” – הדברים נאמרים לצדיק (או: על הצדיק, בשבח הצדיק^{52*}), כי זה ש„פרי מעלליהם יאכלו” בא בגלל שכנותם לצדיק – מאחר שלמדו ממנו⁵³ ונטתנו.

וממילא מובן שלשיטת רש”י, שענין השכנות אינו פועל במהות השכן גופא⁵⁴, אלא השייכות נשארתי שייכות חיצונית⁵⁵, כנ”ל, אין מקום כלל להביא כאן ראייה מהכתוב „אמרו צדיק כי טוב וגו’”.

ועל כן הביא רש”י ראייה ש„טוב לצדיק טוב לשכיננו” מצד הסברא „דמדה טובה מרובה”: אם מצינו בצד הלא-טוב שהשכנות החיצונית לרשע גורמת ש„אוי לשכיננו”, כל-שכן שהשכנות לצדיק היא ענין של „טוב (לצדיק) טוב לשכיננו”.

יב. ועדיין אין הדברים מחוורים: למה נזקקנו, לדעת רש”י, לפרט זה ש„מורבה (מדה טובה)” – הלא אף אילו היתה המדה הטובה שוה למדה

^{52*} (52*) מפרשים שם (ישעי’ ג, יוד).

⁵³ (53) להעיר מפרש”י במדבר ג, לח.

⁵⁴ (54) ומהו שעל השאלה „ומשום אבוא ואימי קנטינו לכולה משמרה – אמר אביי אוי לרשע” ולא „איז” בקבנס האב (כדלעיל הערה 47) מוכח, שלא קנטינו להמשמרה עצמה כ”א מסובב זה מעונש הנערה כו’.

⁵⁵ (55) ועפ”ז מובן מה שהביא רש”י בתחילת פירושו „בתורת כהנים תניא וחלצו את האבנים נגע באבן שבמקצוע שניהן חולצין ואע”פ שהנגע לא נראה אלא בביתו של זה מחמת שהיתה עינו צרה בכליו חבירו לקה בשבילו מכאן אמרו כו’” שזה ששכינו לקה הוא רק בזה „שבמקצוענו”, ולא כגירסתנו (ופשטות הפירוש) בתו”כ עה”פ (מצורע יד, מ). ורש”י לשיטת” בחולין קכח, ב ד”ה שבזוית. וראה נגיעים פ”ב מ”ו. וברע”ב ומשנה אחרונה שם.

⁵⁶ (56) ראה לעיל הערה 51 דעת רש”י.

⁵⁷ (57) סנהדרין מג, ב.

⁵⁸ (58) ראה מאמר דש”פ בראשית תרנ”ט.

⁵⁹ (59) ראה רמב”ם הל’ גרושין ספ”ב.

המרירות והכובד־ראש), ו"טוב לצדיק כו" הוא עבודת, "עשה טוב" (ובנפש – קו השמחה).

וכאשר יהודי פועל בעצמו את שני הענינים הללו, הרי הדבר פועל גם „אוי לשכינו” – שבירת וביטול הרע, „סור מרע”, אצל שכינו; וכן „טוב לשכינו” – „ועשה טוב” אצל שכינו.

ובעולם בכללות – אלו הם שני הענינים האמורים, בר מצרא ותוספת שבת ויום־טוב:

הדין ד„בר מצרא” כפשוטו מחייב את האדם להתנהג היפך טבעו – להוציא מרשותו את השדה שקנה כדי שלא לגרום נזק או אפילו טירחא בלבד לזולתו, וזהו הקו דסור מרע;

ועוד: כללות הענין ד„בר מצרא” אינו בעניני קדושה ומצוה, אלא בשייכות לשדה וכדומה, עניני הרשות, שבהם עיקר הזהירות הוא בקיום „סור מרע”.

ואילו תוכן הענין דתוספת שבת ויום־טוב בכלל הוא בענינים של עשה טוב – הוספת עניני שבת ויום־טוב, היינו הוספה של טוב וקדושה בעולם.

יד. על־פי הנ”ל בפירוש השני ד„אוי לרשע אוי לשכינו”, יובן מה שכתב במגלה־עמקות⁶³ ש„אלול” הוא ראש־יתבות אוי לרשע ואוי⁶⁴ לשכינו.

דלכאורה קשה: הלא אלול הוא חודש הרחמים והסליחות – ומה לחודש

התקשרות פנימית, הנה על־ידה פועל הצדיק פעולה פנימית בשכינו בני ישראל וממשיך להם טובה פנימית.

ולכן הוכרח רש”י להוסיף „דמדה טובה מרובה”, ובכך מבואר ומודגש שה„טוב לשכינו” של הצדיק הוא פעולה והמשכה פנימית⁶⁰.

יג. בשני ענינים אלו, „אוי לרשע אוי לשכינו” – טוב לצדיק טוב לשכינו, מרומז התוכן של שני הענינים הכלליים הנ”ל שבשכנות – בר מצרא ותוספת שבת ויום־טוב.

ובהקדים פירוש „אוי לרשע אוי לשכינו” בעבודת האדם: הביטוי „אוי”⁶¹ מורה על צער (וכמו שאנו רואים בטבע בני אדם, שכשאדם נמצא בצער עמוק, הדבר מתבטא בזעקת „אוי”), וכשמדובר בצער הבא מעבירות, הרי זו עבודת התשובה הפועלת את שבירת הרע וביטולו⁶².

ולפי זה שני הענינים הם: „אוי לרשע כו” הוא שבירת הרע, היינו עבודת „סור מרע” (ובנפש – ענין

60 ועפ”ז יומתק מ”ש הר”ח „אשרי לצדיק אשרי לשכינו” (שמשנה מלשון הגמרא „טוב לצדיק כו”), כי „אשרי” הוא לשון הילול ושבח והוא על עוצם ריבוי התענוג שבמצות (לקו”ת בשלח א, ד. במדבר ית, ב. ועוד) שהוא טוב פנימי ונצחי. – וראה צ”צ הוספה לתהלים בתחלתה (בהוצאת קה”ת תשמ”ח – נדפס במקומו בריש תהלים ע’ ט) בפ”י אשרי ואיך שזהו היפך ד„אוי”. 61 ע”פ חסידות ראה צ”צ לאיכה (ע’ 11 ואילך. אוה”ת לנ”ך ח”ב ע’ א”מ), לתהלים (הוספה בתחלתה. ובהוצאת תשמ”ח – ע’ ט).

62 ראה ד”ה תקעו חצרות בצעקת „איי”. וראה מלאכת שלמה לנגעים שם: „מצאתי מוגה אי לרשע”. – „אי” ע”ד חסידות ראה צ”צ לאיכה ע”פ איכה (ע’ 12 ואילך. אוה”ת נ”ך שם ע’ א”מ).

63 עה”ת פ’ עקב (נה, א).

64 בגמ’ שלפנינו (ובתו”כ ובנגעים שם): אוי לשכינו (בלא וא”י). אבל בע”י כאן (ובהד”ה שברש”י בגמ’, ובע”י, פ”י הר”ח כאן, פרש”י במדבר ג, כט) הוא ככפנים.

שאמרו בנוגע לחודש אב, „מאן דאית ליה דינא בהדי עכו"ם לישתמיט מיניה“, היינו רק עד הזמן שלאחרי תשעה באב].

טו. אולם התכלית בשבירת הרע הרי היא, שעי"ז יתוסף גם ב„עשה טוב“, בגילוי אור;

וכך היא גם התכלית של שבירת הרע שבחודש אב, שעלידה יש תוספות אור – ענין של „מנחם אב“: לאחרי הפעולה של שבירת הדינים והרע (אוי לרשע, כנ"ל) בכל יום מתשעת הימים, נעשה „אב“ גופא ל„מנחם“, המוליך לנחמה בכפליים⁶⁸, „נחמו נחמו עמי“⁶⁹, וממנה לנחמה עליונה יותר – „אנכי אנכי הוא מנחמכם“⁷⁰.

ומחודש זה נכנסים אנו לחודש אלול, שהוא חודש הרחמים⁷¹, המשכת י"ג מדות הרחמים שלמעלה מהשתלשלות, וזוהי הקדמה לכתיבה וחתימה טובה בראש השנה, שכל אחד ואחת מבני ישראל נכתב ונחתם לאלתר בספרן של צדיקים גמורין⁷².

(משוחזרות כ' מני"א תשרי"ד,

ו' תשרי תשכ"ח)

68 איכה רבתי ספ"א.

69 ישעי' מ, א.

70 שם נא, יב.

71 ראה או"ח ר"ס תקפא. לקו"ת ראה לב, א ואילך.

ולהעיר מלקו"ש ח"ט (ע' 78. 89) שחודש אב בכלל הוא העבודה דמרירות וחודש אלול (מ' יום אחרונים שהיו ברצון) הוא העבודה מתוך שמחה. ולפ"ז כאלול ב' הענינים „אוי לרשע ואוי לשכינו“ – שבירה וביטול הרע, וגם טוב לצדיק טוב לשכינו.

72 ר"ה טז, ב.

זה ולענין הפורעניות ד„אוי לרשע ואוי לשכינו“?

אלא הפירוש בזה הוא על-פי הנ"ל, ש„אוי לרשע“ פירושו שבירת הרע על-ידי התשובה של חודש אלול, ו„אוי לשכינו“ פירושו – השפעת שבירת הרע דחודש אלול גם על שכינו, היינו הזמן הסמוך לו, חודש אב.

הביאור בזה: איתא בזהר⁶⁵, שהחדשים השייכים ליעקב (אבינו) הם ניסן אייר וסיון, שהם חדשים של קדושה. ולפי זה היה גם עשו צריך ליטול שלשה חדשים, אבל בפועל נטל רק „תרין ירחין תמוז אב ואיהו לא אשתכח ואתאביד דהא אלול לאו דיליה הוא“; ובחודש אב גופא, רק תשעה ימים הם „דיליה“, ולא יותר.

ומובן מזה⁶⁶, שיש חילוק בין חודש אב (לאחר תשעה באב) לחודש אלול.

ולכן, „אוי לרשע“ מרמז על חודש אלול גופא, שבו שבירת ה„רשע“ והרע היא מעיקרא, היינו שמלכתחילה לא ניתנת לו שום אחיזה בזמן זה, אף שזהו זמן שצריך היה להנתן ביד הלעומת-זה; ו„אוי לשכינו“, היינו פעולת זמן חודש אלול בשבירת הרע גם ב„שכינו“, בזמן הסמוך לו, עד שגם בחודש אב, מתשעה באב ואילך, „אתאביד ולא אשתכח“.

[ולכן כתב הקרבן-נתנאל⁶⁷, שמה

65 ח"ב עה, ב. ולהעיר מזהר שם יב, א. וראה מגלה עמוקות שם. ושם לפני"ז (נד, ג): משה גרם שנשתלק חודש אלול לטב ולא יהי' לחולקי' של עשו רק ג' חדשים (תמוז אב טבת) ולא ד'.

66 וכן משמע במגלה עמוקות אופן קז. וראה לקולוי"צ אגרות (ע' תת, ת) בהחילוק דאב ואלול.

67 על הרא"ש תענית פ"ד סק"ה.